

ERFGOED BRUSSEL

December 2017 | Nr025

Dossier **CONSERVATIE OP DE STEIGERS**

Varia **DE MUURDECORATIE IN HET KOOR VAN DE
ONZE-LIEVE-VROUW-TER-ZAVELKERK
OUDE KELDERS**

ERFGOED BRUSSEL

December 2017 | Nr. 025

Dossier CONSERVATIE OP DE STEIGERS

ONZE-LIEVE-VROUW-TER-ZAVELKERK
DE MURDECORATIE IN HET KOOR VAN DE
OUDE KELDERS

ERFGOED BRUSSEL

Foto omslag

De halte Brussel-Congres in restauratie
(A. de Ville de Goyet, 2016 © GOB)

NATUUR IN DE STEIGERS

DE RESTAURATIE VAN PARKEN EN TUINEN (2000-2017)

CATHERINE LECLERCQ EN ÉRIC DEMELENNE
DIRECTIE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Herstel van de oevers van de waterpartijen in het Marie-Josépark (É. Stoller © GOB).

De restauratie van een landschap omvat verschillende fasen en de diversiteit van de verschillende facetten maakt elke werf uniek. De belangrijkste specificiteit van een park of tuin is dat het om een levend erfgoed gaat dat doorheen de tijd opgevolgd moet worden.

Zonder specifiek onderhoud transformeert een landschap: doorkijkjes groeien dicht, nieuwe soorten

koloniseren open omgevingen, de dichtheid van de plantengroei neemt toe. Intensief gebruik kan dan weer het tegenovergestelde effect hebben: een gebrek aan teruggroei van de beplanting als gevolg van het vertrappen en aanstampen van de bodem, de vorming van wilde paden, enzovoort. Een van de terugkerende interventies bij de restauratie van parken en tuinen bestaat uit het herstellen van verloren gegane

perspectiefzichten en het uitdunnen van groenmassieven die door de vermeerdering en groei van planten ondoordringbaar zijn geworden. Deze ingreep wordt niet altijd goed ontvangen door het publiek – dat niet begrijpt waarom gezonde bomen gekapt moeten worden –, hoewel het nochtans van essentieel belang is om de site zijn oorspronkelijk uitzicht terug te geven en voor latere generaties te bewaren. Voor

de beplantingen die verdwenen zijn als gevolg van vertrapping vindt herbepanting plaats, en soms worden bepaalde gebieden beschermd om te voorkomen dat parkgebruikers de beplantingen betreden zodat natuurlijke regeneratie mogelijk wordt.

Vijvers en waterpartijen vereisen ook regelmatige ingrepen, omdat ze anders dichtslibben met orga-

nisch materiaal. Het verwijderen van dit materiaal wordt 'baggeren' genoemd. Daarnaast moeten ook oevers worden hersteld of verstevigd, want die kunnen na verloop van tijd eroderen, waardoor het oorspronkelijke tracé verloren gaat.

De Directie Monumenten en Landschappen heeft tot taak de relevantie en kwaliteit van de interventies

te waarborgen in overeenstemming met de referentieperiode die via de stedenbouwkundige vergunning wordt gekozen en zorgt er via de werfopvolging voor dat de werken volgens de regels van de kunst worden uitgevoerd.

Vertaald uit het Frans

DE RESTAURATIE VAN HET MARIE-JOSÉPARK

Het Marie-Josépark bevindt zich in de gemeente Sint-Jans-Molenbeek, in de buurt van de Ninoofsesteenweg, en onderging onlangs een grondige restauratie.

Oorspronkelijk was dit een moerassig gebied in de Molenbeekvallei dat deel uitmaakte van het landgoed van Oostendaele en waarin drie vijvers werden uitgegraven. Landschapsarchitect Louis Van der Swaelmen, aan wie we ook de inrichting van de tuinwijken Le Logis en Floréal in Watermaal-Bosvoorde te danken hebben, vormde het om tot een openbaar park. Hij legde er grasperken, dreven en paden aan die tot kuieren uitnodigen. Het park werd in 1999 ingeschreven op de bewaerlijst van het Brusselse erfgoed.

Met zijn sport- en recreatievoorzieningen is dit groene gebied van vier hectare, gelegen in een dichtbevolkte buurt, zeer populair bij de buurtbewoners. De restauratiewerkzaamheden hebben de maatschappelijke functie van het park gerespecteerd en versterkt, met name door nieuwe speelpleinen in te richten en de bermen van de vijvers veilig te maken voor kinderen.

Op een meer technisch vlak, werden de drie vijvers uitgebaggerd en hun oevers hersteld. Er werd een aantal ondiepe V-vormige greppels gegraven die het water opvangen dat afkomstig is van enkele sterk hellende bermen in het park. Het speelplein werd volledig heraangelegd en de rocaille werd schoongemaakt. Daarnaast werd een inventaris opgemaakt van de avifauna in het park.

De restauratiewerken hebben in totaal twaalf maanden geduurd. Het verloop van de werf en de aard van de werken is typerend voor de restauratie van beschermde terreinen.

De fasen van de restauratie:

- Voorbereidende fase: installatie van de werfzone, beveiliging en kap
- Sloop en demontage van het meubilair (bijvoorbeeld: omheining rond de vijver)
- Ledigen en baggeren van de vijvers, herstel van de bermen
- Grondwerken en aanleg van nieuwe riolering en elektrische installaties
- Bouwwerken (bijvoorbeeld: metalen borstweringen, steunmuren)
- Verwijderen en aanleg van wegverhardingen
- Installatie van omheiningen, meubilair, speelplein
- Aanplantingen

(É. Stoller © GOB).

Belangrijke werven en studies van de Brusselse parken en tuinen (2000-2017)

Fotoreportage: A. de Ville de Goyet, 2017 © GOB

■ werven
■ studies

1. **Bospark:** herstel van de paden, kap en herbepplanting, restauratie van de hekken en pilasters, afwatering
2. **Erasmustuin:** herinrichting van de tuin en de boomgaard
3. **Rood Klooster:** restauratie van de tuinen, de omheiningmuur en de poorten, aanplanting van een didactische moestuin, aanleg van een vochtige zone, restauratie van de vijver
4. **Massartuin:** voorstudies
5. **Kleine Zavel:** restauratie van de omheining (smeedijzeren hekken, elementen in hardsteen, bronzen zuilen en beeldjes) in 2014-2017
6. **Ter Kamerenbos:** herstel van de oevers van de vijvers, wederopbouw van het chalet Robinson, restauratie van de rocailles, vernieuwing van het stadsmeubilair (2005-2012)
7. **Tuinen van de Abdij Ter Kameren:** restauratie van de terrasvormige tuinen en het voorplein
8. **Leopoldpark:** restauratie (kap, herstel van de paden en ingangen)
9. **Park van Laken:** voorstudies
10. **Warandepark:** restauratie van bomenrijen, beelden en hekken
11. **Egmontpark:** herstel van de beplantingen en paden
12. **Maria-Louizasquare:** reinigen van de vijver
13. **De Meeûssquare:** restauratie van de hekken en beelden
14. **Jubelpark:** onderhoud van de bomen, restauratie van de beeldtjes en afrasteringen (in uitvoering)
15. **Jean Félix Haptuin:** voorstudies en restauratieproject
16. **Jacques Brelpark:** restauratie van de vijvers (reinen en aanleg van oevers en schanskorven)
17. **Dudenpark:** gedeeltelijke restauratie (restauratie van de art-decomuurtjes van het park, de toegangshekken, kap en restauratie van een deel van de beboste gebieden, afwatering)
18. **Abdij:** voorstudies
19. **Park van Vorst:** voorstudies en restauratieproject
20. **Vijvers van Elsene:** restauratie (bomenkap, reinigen van de vijvers)

35

■ Beschermd landschappen of opgenomen op de bewaarlijst

22

- en herstel van de oevers, restauratie van de rocaille en de balusters) in 2010-2017. Bijzonderheid: reinigings- en reparatiewerken zonder de vijvers droog te leggen. Gebruik van een catamaran om het slib weg te pompen
21. **Elisabethpark:** renovatie van de openbare verlichting, kap en bewegwijzering
  22. **Park van het Karreveldkasteel:** kap, herstel van de paden, fonteinen en vijver, vernieuwing van het meubilair, de toegangspoorten en hekken (2014-2015)
  23. **Marie-Josépark:** herstel van de vijvers, oevers, paden, aanplantingen en rocaille (2015-2016).
  24. **Kruidtuin:** aanplantingen en vernieuwing van de massieven
  25. **Armand Steurssquare:** voorstudies en restauratieproject
  26. **Josaphatpark:** restauratie vanaf 2006 (vervangen door vrijleggen, restauratie van de gebouwen, beelden en rocailles, restauratie van de hydraulica)
  27. **Museum Van Buuren:** restauratie van de pittoreske tuin van J. Buyskens
  28. **Krabbegatweg:** restauratie van de brug, het wegdek en de hydraulica
  29. **Orthodoxe kerk:** herstel van de omgeving
  30. **Wolvendaelpark:** restauratie (kap, herstel van de paden en toegangshekken)
  31. **Omgeving van het Charle-Albertkasteel:** voorplein
  32. **Maloupark:** herstel van de oevers en vervangen door vrijleggen van de Woluwe
  33. **Omgeving van de Verbrande Molen:** restauratie (aanplantingen, meubilair)
  34. **Parmentierpark:** restauratie van de rocailles en vijvers
  35. **Mellaertsvijvers:** restauratie van de hydraulica

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Lesecque,
Griet Meyfroots, Cecilia Paredes
en Brigitte Vander Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroot

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

SECRETARIAAT VAN REDACTIE

Murielle Lesecque

COORDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE DOSSIER

Cecilia Paredes

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Pierre Bernard, Inge Bertels,
François Blary, Françoise Boelens,
Jérémy Brakel, Camille De Clercq,
Estelle De Grootte,
Bérengère de Laveleye,
Paulo Charruadas, Éric Demelenne,
Stéphane Demeter, Emmanuelle De Sart,
Florence Doneux, Paula Dumont,
Stéphane Duquesne, Michèle Herla,
Coralie Jacques, Catherine Leclercq,
Harry Lelièvre, Isabelle Leroy,
Jean-François Loxhay, Griet Meyfroots,
Sylviane Modrie, Klara Peeters,
Coralie Smets, Philippe Sosnowska,
Christian Spapens, Hannelore Standaert,
Sofie Stuyck, Louis Vandenabeele,
Stephanie Van de Voorde,
Manja Vanhaelen, Ine Wouters

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels, Erik Tack,
Ubiqu Belgium NV/SA

NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Wim Kenis,
Coralie Smets, Tom Verhofstadt en
de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

La Page sprl

ONTWERPER MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

IPM printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@gob.irisnet.be

BEDANKINGEN

Maxime Badard, Philippe Charlier,
Pauline Gabert, Christian Spapens

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directeur-generaal
van Brussel Stedenbouw en Erfgoed/
Gewestelijke overheidsdienst
Brussel, CNN – Vooruitgangstraat
80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd onder de
verantwoordelijkheid van de auteurs.
Alle rechten voor het reproduceren,
vertalen of herwerken zijn voorbehouden

CONTACT

Directie Monumenten en
Landschappen – Cel Sensibilisatie
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://www.erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.irisnet.be

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

APEB - Association pour l'Étude du Bâti
ARB - Académie royale de Belgique
CIBG - Centrum voor Informatica
voor het Brusselse Gewest
CIDEP - Centre d'Information, de
Documentation et d'Étude du Patrimoine
GOB - Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel
KBR - Koninklijke Bibliotheek van België
KIK-IRPA - Koninklijk Instituut
voor het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
KMSKB - Koninklijke Musea voor
Schone Kunsten van België
MSB - Museum van de Stad Brussel
SAB - Stadsarchief Brussel
ULB - Université libre de Bruxelles
VUB - Vrije Universiteit Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2017/6860/30

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

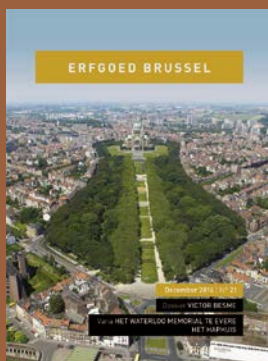
015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken
en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

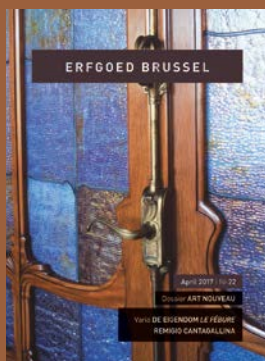
018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

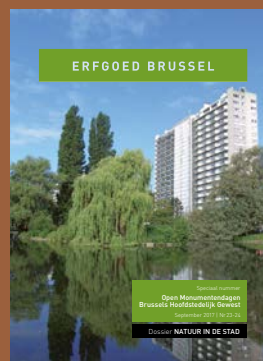
Laatste nummers

021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

www.erfgoed.brussels

BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED
GEWESTELIJKE OVERHEIDSDIENST BRUSSEL

10 €

ISBN 978-2-87584-150-6